

Fra Norsk Jernverk til Mo Industripark

Foredrag av informasjonssjef Ivar Hartviksen, Mo Industripark AS

Mo Industripark AS er infrastrukturselskapet som eier og drifter industriparken i Mo i Rana. Vi disponerer et areal på 2.700 dekar, og industriparken er like stor som byen vest for E6. Det er et ganske stort område, med 115 bedrifter og i dag 1863 ansatte. Vi har drevet industriparken siden omstillingen av statsindustrien i Mo i Rana, som skjedde i perioden 1988-1992.

For å gi et visuelt inntrykk av størrelsene skal jeg innledningsvis helt kort vise en liten film. Først ser vi bilder over byen. Nede ved fjorden ser vi Rana Industriterminal, eller jernverkskaia som det het da den ble anlagt. Sør for Rana Industriterminal ligger et stort utfyllingsområde på 130 dekar. Dette området fylles opp på samme måte som byen ble utvidet ut mot fjorden fra 1988 til 1991. Den gang ble det store områder fylt opp med avgangsmasser fra Rana Gruber.

Fra Rana Industriterminal går det en egen industri-/transportvei opp fra havna til industriparken, der store kjøretøy frakter skrap opp fra kaia. Det er 800.000 tonn jernskrap årlig, som fraktes opp til anlegget for skrapbehandling. Her sorteres skrapet og sendes til stålverket. Ved stålverket har de drevet med smelting av jernskrap siden 1955. I dag har de en kapasitet på ståloven på 1.000.000 tonn i året. I det gamle Råjernverket er i dag smelteovnene til Fesil Rana Metall og Vale Manganese Norway (bedriften heter etter 1/11-2012 for Glencore Manganese Norway). En del av dette er sinterverket, som er viktig for å kunne sintre manganmalm, som fraktes til Mo i Rana fra Brasil.

Anleggstida ved Norsk Jernverk

Den 10. juli 1946 vedtok et enstemmig Storting å bygge et norsk jernverk i Mo i Rana. Da hadde flere kommisjoner siden århundreskiftet utredet et nasjonalt jern- og stålverk, og i 1946 ble det endelig fattet en beslutning. Det var tre hovedgrunner til at Jernverket ble lagt til Mo i Rana. Dette var dunderlandsmalmen, de utnyttede vannressursene på Helgeland, hvor det var anslått at det var store muligheter for å bygge ut vannkraft, samt behovet for sysselsetting i Nord-Norge.

Norge var ett av to land som ikke hadde nasjonal stålindustri i mellomkrigstiden. Det andre var Albania. Dette gjorde at vi ble ekstra hardt rammet av svingende konjunktorene på stål under krisen på 30-tallet. Da Stortinget i 1946 gjorde sitt vedtak var det opprinnelig meningen at Jernverket skulle få krafta fra Glomfjord. Året etter vedtok Stortinget å gi denne krafta til Hydro, og det ble samtidig vedtatt å bygge ut Røssågvassdragene for fremføring av strøm til Jernverket. Det førte til at det tok hele ni år før Norsk Jernverk sto ferdig til å starte driften.

Man måtte bygge opp alt fra grunnen, og det første anlegget som sto ferdig var jernverkskaia, for å kunne få inn maskiner og utstyr til anlegget. Fra kaia og opp til jernverkstomta gikk det jernbane, delvis gjennom tunell.

Det første bygget på tomte var Sentralverkstedet, som sto klart i 1950. 3. august 1950 besøkte en samlet kongefamilie Mo i Rana og Jernverksanlegget. Inne i Sentralverkstedet ble de orientert om planene for jernverket. Dette var bursdagen til Kong Haakon, der han var hedersgjest sammen med kronprins Olav, kronprinsesse Märtha, arveprins Harald, prinsessene Ragnhild og Astrid.

Dette besøket sier noe den store interessen i Norge for oppbyggingen av jernverket. Et annet uttrykk for dette var at bladet Aktuell var her en til to ganger i året i anleggsperioden. I disse årene var det stor interesse for bedriften, da man anså jernverket for å være den viktigste bedriften som ble bygd i Norge etter krigen. Årsaken til dette var behovet for stål til bygging av infrastruktur i Norge og fordi Norge hadde behov for stål til skipsnæring.

Produksjonen startet i 1955

I 1955 starter driften ved Norsk Jernverk. Den 19. april 1955 skjedde den første tappingen av elektrostål på stålverket. Deretter kom det fortløpende tapping av råjern, valsing av bandstål, og utskipping av ferdige produkter.

I de første årene ble jernmalmen sendt til Jernverket fra Fosdalen, og senere fra Sydvaranger. Rana Gruber var enda ikke aktuell for å levere jernmalm til jernverket, og det handler om forhold som Frank Priemann skal fortelle litt om, - problematikken rundt hematitt og magnetitt på Dunderlandsmalmen. Det som er poenget er at man i denne perioden også starter et prøveanlegg for utvinning av malm oppe på Storforshei. Og i 1964 starter også Norsk Koksverk driften i Mo i Rana, og det er en egen bedrift. I tillegg er ovn 5 og 6 ved Råjernverket ferdig bygd, og Rana Grubers oppredningsanlegg er klar til å levere jernmalm til jernverket. Så fra da av er det Rana Gruber som leverer malm til Jernverket.

Norsk Jernverk hadde elektriske råjernovner, og da ovn 5 og 6 bygges er de på 35 megawatt per ovn og de fire eldre hadde 23 megawatt. De to nye var de største råjernovnene som var bygd for elektrisk fremstilling av råjern.

Bilde: Operatør på støpemaskinen i Råjernverket, ca. 1956. Arkivbilde Helgeland Museum, avd. Rana, Jernverksamlingen.

Fra stålkrisa i 1975 til omstilling i 1988

Da vi kom til 1975 så har vi først hatt oljekrisen og så kommer da en altomfattende stålkrise i den vestlige verden. Dette er ikke overraskende fordi vi hadde hatt oppgang fra krigen og helt fram til 1975 med jevn stigning hvor stålindexen følger bruttonasjonal produktveksten hele veien fram til 1975. Men da er en stor del av infrastrukturen bygd opp i Vest-Europa og i vesten, slik at man ikke lenger har det samme behovet for stål som man hadde i gjenoppbyggingen etter krigen. Det fører da til svært store strukturelle endringen i årene som kommer. Først møter man dette med motkonjunkturpolitikk, men motkonjunkturpolitikken viser seg å være umulig på grunn av den store overkapasitet i stålindustrien. Stålprodusenter, som i BeNeLux-landene, i Storbritannia, og i USA, reduserer eller legger ned virksomhet, og hele industribyer blir nærmest radert ut av kartet, sett ut fra sysselsetting og industri. Og i Norge og i Sverige så får vi også en relativ stor omstrukturering. Vi har jo bare det lille stålverket i Mo i Rana, vi har ikke så veldig mye å legge ned. Vi hadde også Christiania spigerverk, og ut fra hvordan vi ser det i dag var det håpløst rent logistikkmessig å skulle satse på å ha et stort skrapbasert smelteverk for stål midt i Nydalen i Oslo. I Mo i Rana hadde vi også smeltet skrap hele tida fra 1955, og fra tidlig 1980-tall det ble satset på å ruste opp denne delen av produksjonen for å videreføre ståløypa basert på skrap. Et annet viktig moment var at etter stålkrise i 1975 så ble det en relativt stor nyutvikling på maseovnen for fremstilling av råjern, og elektroråjernfremstillingen viste seg ganske fort å tape terreng fordi man fikk for liten effektivitet ut av ovnene i forhold til det man klarte å få til med maseovn. Derfor innså man tidlig på 1980-tallet at det å bygge videre på elektroråjernsteknologien var noe man ikke kunne gjøre. Råjernfremstilling med elektroovner var et tapsprosjekt helt fra begynnelsen av 80-tallet. Krisen førte altså til en teknologisk fremgang for annen type teknologi enn elektroråjernfremstilling. Gjennom 1980-tallet skjer det faktisk en omfattende omstrukturering og effektivisering ved Norsk Jernverk i Mo i Rana, som fører til at man reduserer arbeidstokken med 1200 personer før vi kommer til omstillingen. Det er større nedgang i bemanningen i denne perioden enn det er fra den store omstillingen. Da vi så gikk inn i omstillingen hadde vi et mye mer effektivisert verk, og vi hadde etablert en annen viktig faktor: transportveien ble bygd for å erstatte jernbanen fra kaia og opp til tomta. Jeg kan fortelle, som en digresjon, det at da jeg kom fra militæret i årsskiftet 1975/76, så var det to meter snø på flatmark i Mo i Rana, og dette er "Den store snøvinteren", som det heter i moderne tid. Jeg fikk jobb 6.januar 1976 som snømåker, som det står i ansettelsespapiret, og med arbeidsnummer 6649. Det var da kun tre hjulmaskiner å oppdrive oppe på tomta. Vi hadde jo store maskiner oppe på Storforshei, men de var forbeholdt driften der. Vi hadde da ikke noe særlig med maskinkraft, og da var det antall hoder og snøskuffer som gjaldt. Så i to måneder gikk jeg rundt og måket snø på tre-skift. Produksjonen måtte stoppe av og til, for de måtte sende folk ut på takene for å måke snø. Det kunne nesten fortone seg som helt vanvittig. Og i mellomjula 1975-76 ble riksveien mellom Ytteren og Båsmoen stengt, fordi de ikke greide å brøyte den, noe de opplyste på radioen. Samtidig skulle Jernverket ha produksjon i gang, og de ferdige produktene ble lagret ute på terminalområdet. Det ble nærmest lagt ut i hytt og pine, og i to måneder fra mars til ut april så var jeg med på å lete frem stålet som skulle sendes til kundene. I dag så skjer all lagring ved hjelp av GPS-navigering. I dag er alt sammen på plass. Når vi skulle laste ferdigprodukter i 1976, for transport med jernbanevogner fra terminallageret og ned til kaia, så var det da to menn som "slingset" jernet. Det var en kranfører, og så var det to menn som sto på vognen. I tillegg var det en tonnaskriver. Seks personer holdt på med dette og de holdte på ganske lenge for å laste opp på jernbanevogner ut fra det som var såkalt effektiv logistikk i 1976. I dag legger de ferdige produkter på ei rampe. Trekkvogna med spesialhenger kommer kjørende inn, og det kan ta ett minutt fra trekkvogna ankommer til den er på vei med lasta. Dette illustrerer en effektivisering på transport og logistikk som er mye mer enn 20 ganger, målt i timeverk. Man kan egentlig ikke forstå hvor mye folk som krevdes for å få fraktet ferdigvarer den gang. Dette er et uttrykk for at Ranaindustrien i perioden rundt omstillingen også gjennomgikk en betydelig effektivisering av logistikken. Transportveien var derfor en helt sentral faktor da vi kom til 1988. Den ble

asfaltet i november 1988 og ble da klart for å flytte transporten ned fra Jernverkstomta til kaia, fra jernbane til fleksible kjøretøy. I dag er det en standard trekkvogn og 14 forskjellige typer hengere, ut fra bruksbehovet. Det betyr at da vi kom inn i omstillingen i 1988, så hadde man effektivisert den skrapbaserte stålproduksjonen med et nytt strengstøpplagg i 1982, et effektivisert finvasleverk, og man hadde bygd om tre elektrostålovner til en stor ovn. Den hadde i sin tid en forventet kapasitet på 240.000 tonn i året. I dag så er det en million. Vi ser altså at det i tida etterpå hele veien har vært en enorm forbedring.

Jeg kan også nevne andre effektiviseringstiltak som skjedde i Ranaindustrien. For vel 10 år siden kuttet man alle mellomlederne i produksjonen i stålverket og i armeringsvalseverket, i det som i dag heter Celsa Armeringsstål. Den gang het det Fundia Armeringsstål. I dag jobber det ikke formenn på skiftene. Bedriften har nå 330 ansatte, og da omstillingen skjedde for nesten 25 år siden var det 750. Dette er det som er nødvendig dersom man skal greie å drive slik industri videre. Celsa Armeringsstål er en høyteknologisk, arbeidsintensiv og effektiv virksomhet som i dag er i Mo Industripark.

Omstilling og Mo Industripark i dag

I dag møter vi operatører - gutter og jenter - med headset, lykt på hjelmen, nonflammable arbeidstøy, briller, og vernesko. Altså: forskjellen i hvordan man ivaretar sikkerheten til dagens operatører i forhold til de som sto inne i verket og jobbet med sixpence og hatt i 1955 er nesten ikke til å tenke på. Det er som natt og dag, - en helt annen verden. Det er det i all type industri, og vi ser det tydelig i bedriftene i Mo Industripark.

Bilde: Metallformer ved Celsa Armeringsstål i 2012. (Jfr. Beskrivelsen av sikkerhet over). Foto: MIP Info.

Omstillingsvedtaket kom i Stortinget den 9. juni 1988. Det ble vedtatt et såkalt alternativ 4B for videre drift. Alternativ 4 var kun en skrapbasert stålproduksjon i Mo i Rana. Det som kom som tillegg med B var drift av profilvalseverket. Stortinget bevilget en del penger til omstilling; 500 millioner. Det ble initiert å legge statlig virksomhet her, og av dette ble det ei avdeling av Nasjonalbiblioteket med rundt 100 ansatte i starten, det ble Statens Innkrevingsentral (SI), der det begynte med 19 personer, og senere får vi også Arbeidsmarkedsetatens servicesenter. SI har i dag nærmere 400 personer.

Dette fører til et helt annet arbeidsmarked i Rana, en mer "normal" andel av offentlige arbeidsplasser i byen. Og vi får samtidig en helt annen fokus på gründervirksomhet og etablering.

Fra vedtaket om omstillingen i 1988 og fram til utgangen av 1991 blir Norsk Jernverk privatisert, Elkem kom inn som stor eier i Ranaindustrien, og vi fikk også etablert et nordisk stålkonsern. Rautaruukki-konsernet og Fundia-konsernet blir til Fundia gjennom norsk, svensk og finsk samarbeid. Etter hvert så er det da Rautoruukki i Finland som tar over.

Det betyr at vi i dag driver videre med skarpsmelting som grunnlag for armeringsstålproduksjon. Vi dekker hele Skandinavia med armeringsstål, og de andre produsentene av armeringsstål ble lagt ned.

Andre steder i Norden ble det videreført annen type stålvirksomhet.

Vi videreførte også det som utgjorde B-en i alternativ 4B fra vedtaket i Stortinget i 1988. Det var Profilvalseverket der de etter hvert bare valset skipsprofiler, altså skjelettet i et skip. Det skjedde helt fram til finanskrisen. Det siste året før finanskrisen ble det beste i deres historie. Og det neste det dårligste. I 2010 i mai så er det stopp, og nå er hele verket revet og den store hallen er tom. Den skal nå brukes til ferdigvarelager for Celsa Armeringsstål.

I Mo Industripark i dag er det en relativ stor bredde i virksomheter. Det er tre smelteverk; Vale Manganese Norway (som nå er solgt til Glencore), der de produserer ferromangan og silikomangan, det er Fesil Rana Metal. Fesil er norsk eid og produserer ferrosilisium på to ovner. De har verdens største ferrosilisiumovn. Fesil har hatt god produksjon gjennom hele perioden siden finanskrisen. Videre er det Celsa Armeringsstål, som kom inn som eier for seks år siden og kjøpte over Fundia Armeringsstål. Det er et spansk eid konsern med hovedkontor i Barcelona og med virksomhet i Spania, Frankrike, Polen, Storbritannia og i Mo i Rana.

Virksomheten i Mo Industripark har prosessindustri i bunn, og så har vi bygd opp bredden i tida etter omstillingen. Dette gjelder spesielt verkstedsindustrien.

I dag er Momek Group landsdelens største verkstedskonsern. Det startet i 1998 da tre gutter fra Miras ikke ville ha sjefer over seg, 27-28 år gamle, med en bil, et sveiseapparat, og tre verktøykasser startet de egen bedrift. Nå er en av dem sjef for over 300 ansatte.

Etter omstillingen ble det satset målrettet på å bygge opp et verkstedkonsern i Mo i Rana, og det ble etter hvert til Miraskonsernet. Miraskonsernet hadde fem selskap i Mo i Rana, og frem til for et år siden var det vel 300 ansatte. Morselskap og de to største Mirasbedriftene gikk konkurs i januar-februar 2012. Hovedgrunnen til dette var ettervirkningen av finanskrisa og den etterfølgende Eurokrisa. Miras Multimaskin hadde en meget god ordre-sits da vi gikk inn i finanskrisen, og de hadde ikke hatt så stor aktivitet på markedssiden nettopp fordi man hadde så mange oppdrag inne. Med krisen ble det svært stor aktivitet på markedssiden for konkurrentene, som jobbet hardt for å komme inn i det som var igjen i markedet. Mirasbedriftene fikk problemer med å vinne nye ordrer etter at ordreservene var tatt ut, og de gikk så over ende januar/februar. Fra å være et stort konsern med vel 300 ansatte så de nå nede i tre bedrifter og under 100 ansatte i Mo i Rana.

Momek Group har nå vokst opp og tatt plassen til Miraskonsernet. Verkstedindustrien i Rana er bygd på erfaringer og tradisjon fra de sentrale verkstedene som var den første virksomheten som var i drift på jernverkstomta. De er sterkest i sin form for virksomhet i Nord-Norge, og alle de

samarbeidskonstellasjonene vi ser for å få til regional nedstrømsaktivitet i landsdelen vår fra oljevirkosomheten utenfor Helgelandskysten inngår i en eller annen form for samarbeid med verkstedindustrien i Mo i Rana. Momek Group har akkurat i dag ti mann ute på Skarvfeltet. De har samarbeid med Aibel. I Nord-Norge er vi ennå for små til å ta de store kontraktene. Det er Aibel, FMC, Aker og de her som tar store kontrakter for Statoil, BP, og andre. Vi kan imidlertid være underleverandører. Blant annet i forhold til drift, vedlikehold og fabrikasjon.

I dag er det tre hundre årsverk ved Momek Group, og det er om lag hundre ved Mirasbedriftene. I tillegg er det også vel hundre ansatte ved andre små og mellomstore verkstedbedrifter.

Da Jernverket ble lagt til Mo i Rana måtte man bygge opp alle typer servicetjenester rundt hoveddriften av jernverket, da det ikke var mulig å skaffe denne type tjenester i det lokale markedet. Derfor måtte jernverket skaffe seg dette selv. En viktig avdeling ved Jernverket ble EDBavdelingen. I 1965 så begynte de med stormaskiner. Etter dagens mål var det svært lav kapasitet på disse stormaskinene, nærmest som et leketøy for gutterommene, vurdert ut fra hva man fikk utover på 1980- og 1990-tallet. Likevel fikk de lang erfaring på både hardware og softwaresiden, og de bygde seg opp til å bli en betydelig aktør. Da omstillingen kom så var denne virksomheten et viktig grunnlag for en rekke data- eller IT-relaterte virksomheter.

Det gjelder for eksempel IT-avdelingen ved Nasjonalbiblioteket, ved SI, og ved NAV, samt ved det som nå er blitt EVRY, der de som lager alle bankkortene våre. EVRY produserer bankkort for både Skandinavia, og for Spania, Irland og rundt omkring. De har blitt stor på det. Denne bedriften vokste opp ut fra en idé som en ingeniør hadde og som jobbet på finalseverket på 1980-tallet.

EDB-kompetansen i Rana er altså videreført ved at vi nå har spisskompetanse på EDB på en rekke felt. Blant annet så skjer all digitalisering av trykt materiale, lyd og film på Nasjonalbiblioteket direkte knyttet opp mot EDB-kompetansen deres.

Mo Industripark i dag

I dag er Mo Industripark en åpen industripark. På for eksempel Herøya er det Norsk Hydro som eier industriparken, og om de har en industirørleggerbedrift så blir det ikke flere. Der er de selektive og det er vanskelig å få lov til å etablere seg, og de har trangt om plassen. De er betydelig større enn oss, men vi har en stor fordel; - det er at vi er åpen for etablering uten å skjele til hvem som er her fra før. Det at vi er en åpen industripark betyr at man kan etablere seg her, drive sin kjernevirksomhet og kanskje velger bedriftene å kjøpe støttetjenester og tilleggstjenester fra andre leverandører; logistikk, elektrisitet, vann, EDB, kontorstøttesystemer, sikkerhet og så videre. Vi mener at det gjør at vi er mye sterkere.

Det viste seg, for eksempel både da Ruukki Profiler la ned, og da Miraskonkursene kom, så mistet ganske mange folk arbeidet. Men fordi det er mange lignende industribedrifter her, delvis i andre bransjer, så var det behov for å øke aktiviteten andre steder. Momek Group tok over en god del av folkene fra Miras, og det gjorde også et lite firma som heter IMTAS. IMTAS har økt betydelig i antall ansatte på få år. Rana Gruber har også ansatt ganske mange folk i forbindelse med sin store utbygging av gruvene i Ørtfjellet. Derved har det sysselsettingsmessig vært små endringer i Rana i forhold til situasjonen før finanskrisen. Selv om det er færre hoder nå i Mo Industripark enn i 2009, så har vi i Rana totalt sett omentrent den samme sysselsettingen.

En annen viktig og positiv side ved omstillingen av statsindustrien i Rana er den kjønnsmessige ballansen i arbeidslivet. I 1969 var 81 prosent av de sysselsatte i Rana menn. 19 prosent var kvinner og halvparten av kvinnene hadde jobb i under halv tid. I dag er det et flertall av kvinner som har jobb i Rana, - sysselsettingsstatistikken viser 51-52 prosent kvinnelig sysselsetting. Vi har snudd fullstendig på dette bildet i løpet av 40 år og har nå mer normale sysselsettingstallene. I tillegg kommer at det gjennom omstillingen og i årene etter skjedde et løft i forhold til kompetanse i Ranasamfunnet. Selv om vi ikke har egen høgskole vil vi neste år få høyskolesenter. Vi har hevet utdanningsnivået betydelig.

Jeg kan i den sammenheng nevne at Jernverket var ganske aktiv helt fra starten på opplærings siden fordi man måtte skaffe fagkompetansen underveis. De hadde egen opplæringsavdeling, og i et år som 1971 var det over 3000 deltakere på forskjellige kurs på alt fra arbeidsmiljø til mineralogi. Man hadde formannskurs, man hadde opplæring i det å skrive rapporter, man hadde et VPO-system som gjorde at da kvalitetskravene kom på åttitallet var man egentlig allerede forberedt på det og det var lært opp i hele organisasjon.

En annen viktig side ved Mo Industripark som jeg har lyst til å nevne er de enorme vannkraft- og energiresurser som vi fortsatt har tilgang på. Vannverket i Mo i Rana er fra da Jernverket startet opp, og det er like stort som vannverket i Oslo. Det er kun Hydro på Herøya som er større, de er en del betydelig større fordi at der er det mye vann i prosessene. I tillegg er det all energien, produsert av vannkraft, som går gjennom fordelings systemet i Mo Industripark. 1,5 prosent av den samlede strømmen i Norge går gjennom Mo Industripark. De ressursene vi sitter på her er en viktig grunn for at vi tror at vil ha industrivirksomhet i Mo i Rana i lang tid fremover. Vannressurser og energi er og vil bli av de viktigste ressursene for virksomhet også i fremtiden.

Som oppsummering: Den store, nasjonale satsingen på jern- og stålindustri i 1946 gjorde at Mo i Rana ble det største industrisamfunnet nord for Dovre. Fortsatt er vi det sterkeste industrisamfunnet i landsdelen. Vi driver i hovedsak landbasert virksomhet, men mye av virksomheten vår er også knyttet opp mot offshore.

Takk for oppmerksomheten!

For mer informasjon om Mo Industripark AS og virksomheten i Ranaindustrien – se vår hjemmeside: www.mip.no